

Slovensko-bolgarski gledališki stiki: uprizoritve, prevodi, recepcija

Mateja Pezdirc Bartol, Ljudmil Dimitrov

Čeprav Slovenci in Bolgari skozi zgodovino nismo bili politično ali kulturno neposredno povezani, smo povezani jezikovno, saj oba jezika pripadata južnoslovanski jezikovni skupini. Med obema državama zaznavamo medkulturne izmenjave, ki se na področju gledališča začnejo že na prelomu 19. v 20. stoletje, intenzivirajo pa v sodobnosti, ko sta obe državi postali članici Evropske unije. Namen prispevka je tako prikazati zgodovinski prerez medsebojnega sodelovanja, ki sega od prevodov, uprizoritev, gostovanj do recepcijskih in imagoloških vidikov. Pri tem nas bodo zanimali tudi vzvodi, ki so pripeljali do gledaliških izmenjav, in perspektive kulturnega dialoga med obema državama v prihodnje.

Uvod – jezikovni, geografski in politični kontekst

Slovenščina in bolgarščina pripadata južnoslovanski jezikovni skupini, pa vendarle zelo malo Slovencev govori bolgarsko in zelo malo Bolgarov slovensko. Gledališče pa je od nekdaj eden izmed univerzalnih jezikov človeštva, s pomočjo katerega se različni narodi lahko vzajemno spoznavajo ne le s trenutnimi, aktualnimi družbenopolitičnimi problemi, temveč tudi s svojimi tipičnimi fantazmami, ironijo in humorjem, strahom, ambicijami in bolečinami, ki so skozi zgodovino oblikovali kulturni spomin in arhetipske značilnosti posameznega naroda.

Republiki Slovenijo in Bolgarijo povezuje že geografska lega na Balkanskem polotoku, ki se razprostira med Jadranskim in Črnim morjem, oba naroda oziroma državi pa predstavljata tudi skrajni severozahod (Slovenija) in jugovzhod (Bolgarija) slovanskega sveta, prav tako ozemlji obeh narodov ležita na turbulentnem križišču med vzhodom in zahodom ter različnimi jezikovnimi, verskimi in kulturnimi vplivi.

Čeprav Slovenci in Bolgari skozi zgodovino nismo bili neposredno politično ali kulturno povezani, nas povezuje podobna zgodovinska izkušnja malega naroda, ki je velik del svoje zgodovine živel in ohranjal svojo avtentičnost v večnacionalnih skupnostih z dominirajočo drugo nacijo, Slovenci sprva kot del avstrijskega cesarstva, preoblikovanega v avstroogrsko monarhijo, pozneje kot del jugoslovanskih držav (Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, Kraljevine Jugoslavije in SFRJ), Bolgari pa kot del osmanskega imperija, nato pa postopno povečujoča se neodvisna država, v letih po drugi svetovni vojni sicer vključena med države Varšavskega pakta pod sovjetskim nadzorom.

Po padcu berlinskega zidu leta 1989, osamosvojitvi Slovenije in padcu komunističnega režima Todorja Živkova v Bolgariji, sta se novi samostojni in demokratični državi vključili v Evropsko unijo (Slovenija 2004 in Bolgarija 2007) in tako prvič postali del enotnega političnega prostora. Evropska unija je obema državam ponudila nove razsežnosti in priložnosti za sodelovanje. Čeprav imata obe državi raznoliko in pogosto tudi mednarodno odmevno gledališko produkcijo, pa ne ustvarjata globalnih trendov, temveč pogosto v svojih interpretacijah prevzemata dogajanje v angleško, nemško, francosko, špansko govorečem svetu. Na polju gledališča tako ostaja še vedno edini globalni slovenski avtor A. P. Čehov.

Izhodišni situaciji, ki sta pomembno vplivali na oblikovanje gledališča pri Slovencih in Bolgarih, sta bili zelo različni. Slovenci pripadajo latinskemu slovanstvu (*Slavia Romana*), v katoliškem okolju je bilo gledališče z jezuitskimi igrami, procesijami in pasijoni spodbujano, pri Bolgarih kot delu pravoslavnega slovanstva (*Slavia Orthodoxa*) pa se gledališče pojavlja v okolju, ki je bilo do njega nezaupljivo in je nanj gledalo s sumničavostjo, strahom, celo praznoverjem (Dimitrov, »Dramatika« 70). Zato tudi začetki izvirne bolgarske dramatike nastopijo razmeroma pozno in segajo v šestdeseta in sedemdeseta leta 19. stoletja in so kar najtesneje povezani z dramatikom Dobrijem Vojnikovom (*Šest bolgarskih dram* 314).

Po tem kratkem in zgoščenem prikazu nekaterih ključnih vidikov jezikovnega, geografskega in političnega konteksta obeh držav je namen prispevka prikazati zgodovinski prerez medsebojnega sodelovanja na področju dramatike in gledališča, ki sega od prevodov, uprizoritev, gostovanj do imagoških in recepcijskih vidikov. Pri tem sva upoštevala gradivo, ki je ohranjeno v Narodni univerzitetni knjižnici, Slovenskem gledališkem inštitutu in Slovanski knjižnici v Ljubljani ter Narodni knjižnici Sv. Cirila in Metoda in Muzeju narodnega gledališča Ivana Vazova v Sofiji, a kljub skrbnemu pregledu do kakšnega podatka pridemo zgolj po naključju, zato je seveda možno, da je še kakšno dejstvo ostalo neodkrito in bo tako predmet nadaljnjih raziskav.

Konec 19. stoletja – prvi gledališki stiki

Prvi gledališki stiki med Slovenijo in Bolgarijo segajo v čas s konca 19. in začetek 20. stoletja, za katerega se je v slovenski literarni vedi uveljavil izraz moderna, v bolgarski pa modernizem. Čeprav je imela slovenska literatura z Linhartovimi deli zelo obetavne začetke prav na področju dramatike že v 18. stoletju, pa je šele Cankar s svojimi sedmimi dramskimi deli postavil temelje moderne slovenske dramatike, ki je sledila evropskim literarnim tokovom. Cankar je zavestno želel ustvariti dramatiko, ki bo po tehtnosti presegla okvire zanimanja takratnega domačega občinstva. Njegovo pisanje pa je bilo povezano tudi z odprtjem novega Deželnega gledališča leta 1892 v Ljubljani. Pravzaprav

je za razvoj dramatik pri obeh narodih pomembna sama inštitucija gledališča, ki je dala zagon tudi dramatikom. Leta 1904 so v Sofiji odprli narodno gledališče, sprva imenovano Narodni teatar (zdaj preimenovano v Narodni teatar Ivan Vazov), ki je bilo naslednik ansambla Salza i smjah [Solza in smeh], ustanovljenega leta 1892. To dejstvo je močno pospešilo razvoj gledališko-dramskega procesa, gledališče pa je nadomestilo vlogo demokratičnega medija, foruma in javnega parlamenta (*Šest bolgarskih dram* 314–315). V prvih dveh desetletjih so se na tem uglednem gledališkem prizorišču preizkušali različni tuji režiserji – na začetku češki in hrvaški, pozneje ruski, med letoma 1905 in 1907 pa je v glavnih vlogah nastopala tudi slovenska igralka Zofija Borštnik Zvonarjeva, ena prvih slovenskih poklicnih igralk in za mnoge največja umetnica v času profesionalizacije slovenskega gledališča. Igrala je v bolgarščini, njeni najbolj odmevni vlogi pa sta bili Nora iz istoimenske Ibsenove drame (s to vlogo je leta 1907 obeležila petindvajseto obletnico svojega delovanja) ter Marguerite iz Dumasove *Dame s kamelijami*. Bila je prva igralka ansambla, z dobro plačo, velikim aplavzom in odličnimi kritikami, posledica vsega naštetega pa je bil spor oziroma ljubosumje bolgarske igralkice Teodorine Stojčeve, s katero sta pogosto igrali v alternaciji, zaradi česar se je njeno gostovanje v Bolgariji končalo. V arhivu Narodnega gledališča, ki se nahaja v Državnem arhivu Bolgarije, je ohranjena izjava Zofije Zvonarjeve, v kateri pojasnjuje, zakaj zapušča sofijsko gledališče. Leta 1907 se je vrnila k možu Ignaciju Borštniku v Ljubljano, Friderik Juvančič, ki je takrat prevzel vodenje Deželnega gledališča, pa jo je povabil tudi nazaj v gledališki ansambel. O njeni bolgarski izkušnji sta poročala osrednja časnika, tako Slovenec kot Dom in svet:

»Gospa Zofija Borštnik Zvonarjeva je nastopila pred sofijskim občinstvom kot junakinja v Fuldinovi „Novella d' Andrea“. To je velika in naporna vloga, v kateri je nastopila gospa Zvonarjeva v bolgarskem jeziku na občno veliko zadovoljnost tamošnjega občinstva. Več bolgarskih novin piše o tej predstavi ter proslavlja tragedkinjo kot pravo umetnico in jo zlasti občuduje, da se je v tako kratkem času priučila tako dobro bolgarski jezik. Njen uspeh je bil tako velik na tisti večer, da je g. Sišmanov, minister za prosveto, šel po končanem prvem dejanju čestitat vrlji umetnici. Gospa Zvonarjeva uživa, kakor čujemo, splošne simpatije v bolgarski prestolnici. Ona to zasluži kot velika umetnica in mi ji želimo mnogo uspeha pri bratskem narodu obsojajoč tudi ob tej priliki našo gledališno upravo, ki ni znala pridržati na našem gledališču tako velike umetnice.« (»Domače novice«, Slovenec 3)

»G. Borštnik - Zvonarjeva je naredila turnejo po Srbiji in Bolgariji, kjer je nastopala z velikim uspehom. Tudi mi čestitamo največji slovenski dramski umetnici prav od srca k njenim uspehom in ji želimo, da bi si tudi v domovini pridobila mnogo lovorik, dasiravno pri nas tla menda niso posebno ugodna. Naravnost brezobzirno in surovo od strani občinstva je bilo, da se je pri popoldanski

reprizi „Simone”, ko je g. Borštnikova, če mogoče še bolje kot prvič, uprizorila smrt stare tete, vedlo tako nedostojno.« (L. L., »Slovensko gledališče« 142)

Za proučevanje slovensko-bolgarskih gledaliških stikov tega obdobja pa je zanimivo tudi srečanje med 6. in 10. novembrom leta 1905, ko je v beograjskem narodnem gledališču potekal prvi kongres južnoslovanskih pisateljev in publicistov, 8. novembra pa je bil organiziran gledališki večer, o katerem natančneje piše Ljudmila Malinova-Dimitrova (175–180). Kritika ga je opredelila kot »dramsko manifestacijo« južnoslovanske ideje o enotnosti, v kulturnem programu pa se je vsaka udeleženka predstavila z enodejanko, in sicer Bolgarija z dramo *Strabil strašni hajduk* Petka J. Todorova, Hrvaška z *Venus Victrix* Milana Begovića, Slovenija z enodejanko *Ljubezem* Zofke Kveder, uprizoritev srbskih gostiteljev pa je bila *Pesnik* Vojislava J. Ilića. Drame so predstavljale svoje narode in so izražale zahteve in raven gledališke miselnosti v vsaki od štirih držav v času ostrih sporov med konservativnim tradicionalizmom in vedno bolj uveljavljenimi novimi smermi moderne. Beograjski oder je bil prostor, kjer sta se istega večera srečali motivno in v gledališkem mišljenju podobni drami dveh obetavnih južnoslovanskih dramatikov, Petka Todorova in Zofke Kveder (ki sta se sicer v različnem času znašla še v naslednjih istih mestih njune osebne in ustvarjalne biografije: v Bernu, kjer sta v različnem času študirala, potem pa še v Münchnu in Pragi). Oba sta vpijala duh nove drame v gledaliških nemško govorečega sveta, oba sta bila prežeta z nemirnim vzdušjem fin de siècle, ki je spodbujalo eksperimentalna ustvarjalna iskanja. Na južnoslovanskem kongresu leta 1905 v Beogradu sta imela priložnost, da bi se srečala tudi osebno, a se to žal ni zgodilo, saj se Zofka Kveder kongresa ni udeležila. Sta se pa druga ob drugi znašli njuni drami. Obe sta doživeli svojo »dvojno« premiero: prvič sta bili postavljeni na oder in prvič v tujini, odigrani pa sta bili v srbskem prevodu.

Obdobje med vojnama – čas tesnejšega kulturnega sodelovanja

Med obema vojnama lahko opazimo intenzivno kulturno sodelovanje med državama. 22. oktobra 1939 je bila v Ljubljani odprta razstava bolgarske knjige, in sicer kot nadaljevanje dveh prejšnjih razstav – bolgarske knjige v Jugoslaviji in jugoslovanske knjige v Bolgariji –, o čemer sta izčrpno poročala bolgarski in slovenski tisk.¹ V tem obdobju je

1 Slovenski tisk je o razstavi izčrpno poročal, tukaj pa povzemava manj znane bolgarske vire, navedene v knjigi *Ba-grjana in Slovenija*, iz katerih se vidita naravnost in odnos do Slovenije (Malinova-Dimitrova, Dimitrov 115–116). Časopis Slavjanski vesti (št. 45, str. 7) poroča, da se je Ljubljana, kulturni center Slovenije, vedno odzivala na vsako iniciativo, ki »je imela namen utrditi solidarnost med bratskimi narodi. [...] Na tej slovesnosti, prvi takšne vrste, se je zbralo več kot 200 ljudi v dvorani Narodne galerije, kjer je bilo odprtje« (prav tam). Pokrovitelj razstave, ban Marko Natlačen, jo je odprl z besedami: »Tu so razstavljene bolgarske knjige, ki niso mrtvi predmeti. Dajejo nam živo sliko stoletij kulturno-prosvetnega življenja Bolgara, ki nam je tako blizu« (prav tam). V svojem govoru je predsednik

izšlo več prevodov iz bolgarske književnosti v slovenščino in iz slovenske književnosti v bolgarščino.² Člani slovenskega in bolgarskega penkluba pa so organizirali več srečanj v Sofiji in v Ljubljani, na katerih so razpravljali o kulturnih problemih.

Dialog med Slovenci in Bolgari pa je bil prisoten tudi na področju gledališča. V Sloveniji sta bili tako uprizorjeni dve igri najbolj znanega bolgarskega komediografa Stefana Lazarova Kostova (1879–1939), po izobrazbi slavista in etnologa ter avtorja okoli 20 dramskih del. Njegovo komedijo *Golemanov* (1927) so v prevodu Rasta Pustoslemška in v režiji Osipa Šesta 7. junija 1934 uprizorili v ljubljanski Drami. V Mariboru pa je bila 21. januarja 1936 premiera njegove komedije *Zlati rudnik* (1925), ki jo je prevedel Jan Šedivý in režiral Jože Kovič. Po teh obetavnih začetkih gledališkega sodelovanja pa so morali Slovenci na ponovno uprizoritev katere od bolgarskih dram čakati kar 71 let.

V komedijah Stefana Lazarova Kostova so upodobljene ne le človeške slabosti, ampak se avtor pogloblja tudi v psihologijo bolgarske realnosti in prikazuje korupcijo in propadanje morale v političnem in duhovnem življenju. Kljub žalostnim stališčem o nepopolnosti človeške narave pa njegovo delo izžareva nenavadno živahnost. V intervjuju v časopisu *Literaturen glas* iz leta 1929 je na vprašanje, ali je humor literatura, pisatelj odgovoril: »To ni literarna oblika – humor je prisoten v romanu, drami in poeziji. Na žalost ga v naši književnosti ni veliko. Humor je znak kulturnosti. Humorist se šali sam s sabo, zasmehuje se – tega ne moremo iskati v malokulturni sredini. Humor je najvišja duhovna kultura.« (nav. po Ivanova, "Za St. L. Kostov") V gledališkem listu ob ljubljanski uprizoritvi pa lahko preberemo:

»Prvič stopa na oder slovenskega gledališča bolgarski dramatik, in sicer eden onih, ki so si že pridobili pot preko domačih meja. Da bi bil ta začetek ugoden za vse, da bi zvedeli po ovinkih, da je tudi bolgarsko gledališče zvedelo o nas i o naši dramatiki. [...] V tem je vrlina Kostove kreativne sile. V teh momentih, ko pusti svojega junaka, da v mislih okusi slast oblasti, je izredno zanimiv in psihološki resničen.« (Kostov 2)

Ljubljanske Jugoslovansko-bolgarske lige Rasto Pustoslemšek poudaril moč takšnih slovesnosti v tistih usodnih dneh, »posebno za majhne narode in predvsem slovanske«. Z bolgarske strani je nastopil Nikola Zahariev, predstavnik Bolgarsko-jugoslovanskega društva v Sofiji. Prišel je s skupino osmih ljudi, med katerimi je bil le en pisatelj – Dimitar Pantelev. Kot poudarja avtor članka, S. Atanasov, je »slavni slovanski pesnik, knez slovenskih pesnikov« Oton Župančič svoj pozdravni nagovor v imenu Pen kluba končal z besedami: »Verjamem, da bodo svetilke, ki danes osvetlujejo naše poti, zažarele v plamene in ozarile jutrišnji dan.« (prav tam) Slovesnost je bila predvajana neposredno na Radiu Ljubljana, nagovor Panteleeva pa objavljen v časopisu *Slovenec* 24. oktobra. Na dan odprtja razstave je časopis *Jutro* izšel z bolgarskimi stranmi, ki jih je predhodno pripravil njihov sodelavec Božidar Borko. Borko se je udeležil tudi odprtja razstave jugoslovanske knjige v Sofiji v juniju, kar omenja tudi 49. številka časopisa *Slavjanski vesti*: »Božidar Borko bo imel v salonu Slavjanska beseda obširno predavanje o slovenski literaturi« (prav tam).

2 V bolgarščino so bili prevedeni predvsem v revijah verzi Alojzija Gradnika, Ivana Cankarja, Antona Aškercera, Franceta Prešerna, Otona Župančiča. V slovenščino pa v posebnih izdajah roman Ivana Vazova *Pod jarmom* (1938), proza Jordana Jovkova (1938, 1943), prvi bolgarski otroški roman *Jan Bibijan* Elina Pelina (1939), v revijah in časopisih pa poezija Hrista Boteva, Elisavete Bagrjane itd.

Pogled na takratno bolgarsko gledališče lahko zasledimo tudi v potopisu Franceta Bevka. Njegova knjiga *Deset dni v Bolgariji: potopisne črtice* je izšla leta 1938 v Gorici, kjer svoja gledališka doživetja takole opisuje:

»Bolgarija ima celo vrsto gledališč. V Sofiji so štiri. Ne bom jih našteval. Obiskal sem predstavo v Narodnem gledališču, ki je največje in najpomembnejše. Staro poslopje je bilo po vojni pogorelo. Zdaj stoji na istem mestu v tem večji razsežnosti in lepoti in opozarja nase s svojimi rdečimi stenami. Žal, da tisti večer ni bila na sporedu kaka bolgarska igra. Saj menda ne drži, da njihova dramatika ni na dostojni višini, kakor trdijo v svoji skromnosti. Četudi po kvaliteti morda ne dosega ostalih panog slovstva, imajo vendar lepo število komedij in dram, ki bi si jih bilo vredno ogledati. Igrali so igro »Onstran obzorja«, ki jo je spisal O'Neill. Zanimiva, ne baš lahka igra, kakor nalašč za to, da igralci v polni meri pokažejo svoje sposobnosti. V parterju sem opazil večjo skupino šolarjev, izletnikov, ki so bili tedaj bržkone prvi v gledališču. Igre več kot gotovo niso doumeli, bila je zanje pretežka, tisto življenje pretuje, vendar so ko začarani strmeli na pozorišče, zdelo se je, da niti ne dihaajo. Uživali so bajen čar gledališča, lepoto domače besede, ki jim je pela z odra, močno gledališko umetnost. Večer, ki jim bo za trajno ostal v spomin. Meni je bil jezik z odra sprva težko umljiv, a sem igro užival že zaradi izvrstnega igranja. To me je spominjalo na šolo ruskih Hudožestvenikov v najboljšem pomenu besede. Sofijska drama razpolaga vsekakor z nekaterimi izredno krepkimi talenti, njihova igralska umetnost je na zavidni višini.« (Bevk 81–82)

Obdobje med letoma 1945 do 1990 – politična in ideološka razhajanja

Obdobje po koncu druge svetovne vojne pa vse do osamosvojitve Slovenije gledališkim stikom med obema državama ni bilo pretirano naklonjeno, vendar pa slovenska dramatika kljub omejenemu pretoku informacij prodre na bolgarske odre, in sicer dvakrat, ob začetku in koncu obravnavanega obdobja, oba dogodka pa v veliki meri kažeta politično turbulenten čas, ko so bili politični argumenti pogosteje postavljeni pred estetsko vrednostjo umetniških del.

1. *Kralj na Betajnovi*

Prvi gledališki dogodek je povezan s počastitvijo 30. obletnice smrti Ivana Cankarja, ki so jo v Jugoslaviji obeležili kot uradni kulturni dogodek, dve vodilni narodni gledališči, zagrebško in beograjsko, sta uprizorili *Kralja na Betajnovi*, v Ljubljani pa so igrali *Hlapce*. Ob koncu druge svetovne vojne so bili bolgarsko-jugoslovanski odnosi skoraj

zamrznjeni, po Titovem obisku v Sofiji od 25. do 28. novembra 1947, njegovem srečanju z Georgijem Dimitrovom in posebno v zvezi z obletnico Ivana Cankarja leta 1948 pa se je pojavilo upanje, da se bodo stiki obnovili. O tem, kdo, kdaj in kje se je odločil, da obletnico Ivana Cankarja v Bolgariji obeleži z gledališko predstavo, ni ohranjenih verodostojnih dokazov, mogoče je za to do neke mere zaslužen pisatelj Georgi Karaslavov, ki se je leta 1946 srečal s predstavnikmi jugoslovanske gledališke in pisateljske srenje v Beogradu in Ljubljani, samo nekaj mesecev pozneje pa je postal ravnatelj Narodnega gledališča v Sofiji. Gledališče je tako 27. oktobra 1948 predstavilo svojo drugo premiero v sezoni, igro *Kralj na Betajnovi* Ivana Cankarja.³ V ekipi, ki je uprizorila predstavo, so največja imena bolgarskega gledališča.⁴ Še dodatno težo pa je prispevalo dejstvo, da se pod prevod podpisuje Elisaveta Bagrjana (1893–1991), največja bolgarska pesnica, dvakrat predlagana za Nobelovo nagrado, ki je bila predana Sloveniji in slovenski kulturi. Še zlasti globoko prijateljstvo jo je vezalo z Izidorjem Cankarjem, s katerim sta se spoznala preko penklubu v Ljubljani leta 1932, njuno prijateljstvo pa je trajalo vse do njegove smrti. Leta 1978 je Mladinska knjiga izdala samostojno pesniško zbirko njenih pesmi v zbirki *Lirika*), Bagrjana pa je prevajala v bolgarščino tudi številne slovenske pesnike. Življenje slavne bolgarske pesnice in njene povezave s Slovenijo so natančno prikazane v monografiji *Bagrjana in Slovenija*, kjer je posebno poglavje namenjeno tudi uprizoritvi Cankarjeve drame in nastalemu političnemu škandalu, (Malinova-Dimitrova in Dimitrov, *Bagrjana* 275–290). Kljub skrbno načrtovanemu gledališkemu dogodku politične razmere Cankarju niso bile naklonjene. Konec junija 1948, to je med sezonama 1947/48 in 1948/49, je informbiro sprejel slavno bukaresko resolucijo proti jugoslovanski komunistični partiji; to je v trenutku spremenilo odnos oblasti v Sofiji do politične linije uradnega Beograda, kar je močno vplivalo na recepcijo Cankarjeve drame. Že v prvih odzivih na predstavo, objavljenih v bolgarskem tisku, je izbruhnil politični škandal z medsebojnimi napadi, v katere so bili vključeni bolgarski kot tudi srbski, hrvaški in slovenski kulturni delavci in kritiki. Že takoj po premieri sta v Bolgariji izšla dva najostrejša članka, to sta »Komu je bila potrebna?« Borisa Ogina v časopisu *Trud* in »Antirealistična igra na odru Narodnega teatra – Kralj na Betajnovi Ivana Cankarja« avtorja Foča Gočeva v glasilu komunistične partije *Robotniško delo*. Prvi članek se konča z besedami: »Komu iz družbe koristita

3 Desetega januarja 1944 je bila pri bombardiranju Sofije s strani ameriških in britanskih vojaških sil zgradba Narodnega gledališča tako poškodovana, da so bile nekaj let, do končane prenove, predstave v dveh podružnicah. Premiera *Kralja na Betajnovi* je bila v eni od njih – dvorani kina Balkan na bulvarju Dondukov, kjer je danes Mladinsko gledališče (Glej: *Letopis na Narodnija teatar Ivan Vazov 1904–2004*. Sofija 2004, str. 400).

4 Postavitev je delo perspektivnega in drznega osemindvajsetletnega režiserja, gojenca pariškega gledališkega konservatorija, Krstja Mirskega, ki je opravil specializacijo v gledališču Louisa Jouveta, bodočega profesorja igralske umetnosti na gledališki akademiji v Sofiji. Scenograf je bil nadarjeni umetnik Asen Popov, ki je končal sofijsko in sanktpeterburško akademijo, kostumografinja je bila Nevjana Baltova. V vlogi Jožefa Kantorja se je predstavil Georgij Stamatov (igralec, režiser in profesor na gledališki akademiji); Maksa je igral Ivan Dimov; Franc Bernot je bil Stefan Velikov, Župnik Ivan M. Popov, v ženskih vlogah pa so nastopale igralko Zorka Jordanova kot Francka in Penka Ikonomova v vlogi Hane, Nina pa je bila Vera Kovačeva (*Letopis na Narodnija teatar Ivan Vazov* 400).

ta črnogleda igra in utesnjujoča postavitev? Očitno ne široki gledališki publiki. Torej se postavlja vprašanje: Ali je smiselno nadaljevati z uprizoritvami te igre? Odgovarjamo: Ne, Kralja na Betajnovi je treba umakniti z odra narodnega teatra!« V drugem pa lahko preberemo: »Cankarjeva drama utruja gledalca s svojo utesnjujočo brezizhodnostjo in nima nič skupnega z našim svetlim junaškim časom.« (prav tam 279–280) Zgodba pa je v nadaljevanju opredeljena kot ideološko nepojasnjena in kriminalno-senzacionalna. Osrednji bolgarski gledališki kritik Stefan Karakostov, ki je še pred poletjem pohvalno pisal o Cankarju v gledališkem listu Narodnega gledališča v Sofiji, pa je izjavil:

»Cankar je videl kruto in krvavo podobo kralja vasi, bogatina in kulaka, ki ga današnji voditelji JKP nočejo videti in ga celo podpirajo, ko ne pristopajo h kolektivizaciji kmetijstva. Zato je Cankar navdihoval borce narodnoosvobodilnega boja, zato tudi danes navdihuje slovenske in jugoslovanske kmete v njihovem boju proti vaškim kraljem, ki jih podpira JKP. Cankarjeva igra Kralj na Betajnovi je prekrasna ilustracija odločitve Kominform biroja – prav to predstavljajo kulaški elementi vasi in način, kako so zgradili svoje bogastvo v preteklih šestdesetih, sedemdesetih letih.« (prav tam 280)

Na pisanje bolgarskih kritikov, ki so pravzaprav pod krinko gledališke kritike manipulativno uveljavljali novo ideologijo, so se odzvali tako v Zagrebu, glasilo Borba je objavilo članek »Cankar pod udarom Informbiroja«, kot tudi v Ljubljani, Bojan Štih je v Književnih novinah objavil članek »Načelne fantazije nekaterih sofijskih kritikov«, Društvo slovenskih književnikov pa »Odprto pismo slovenskih pisateljev bolgarskim kulturnim delavcem« (prav tam 285). Kljub škandalu je predstava doživela 22 ponovitev v sezoni, vse dogajanje okoli nje pa prikazuje razmere nekega indoktriniranega časa, v katerih se je znašla tudi slavna pesnica, ki dogajanja nikjer ne komentira, svojega prevoda ne omenja niti v svoji bibliografiji, po tem dogodku pa ni nikoli več obiskala Slovenije (čeprav si je še vedno dopisovala z I. Cankarjem), niti se ni lotila prevajanja katerega drugega dramskega besedila. Prevod je ostal v rokopisu in do danes ni bil objavljen. Pregled rokopisa (hranijo ga v arhivu Narodnega teatra Ivan Vazov v Sofiji) pa kaže, da se je Bagrajanc izkazala kot prevajalka, ki se je trudila ohraniti živo govorico in dinamiko replik, našla je bolgarske ustreznice slovenskim realijam, *Kralj na Betajnovi* pa je njeno največje prevajalsko delo nasploh in bi si vsekakor zaslužilo tudi knjižno izdajo (prav tam 288).

V Dokumentih Slovenskega gledališkega muzeja je objavljeno poslednje pismo (deset dni pred smrtjo) igralko Zofije Borštnik Zvonarjeve, ki ga je poslala svoji kolegici in prijateljici Avgusti Danilovi 22. novembra 1948 (skoraj mesec po premieri):

»Vas lepo prosim pošljite mi Cankarjevo dramo *Kralj na Betajnovi*, tiskana je, to vem [...]. Saj ste gotovo čitali? V Sofiji so igrali to Cankarjevo igro, pa so ga bolgarske kritike strašno napadle. Da je Cankar zločinec po duši in da zagovarja zločinstvo!–???

Jaz sem se ne zjokala nad tem pisanjem, ampak nasmejala. Bolgari so čudni ljudje, njihovo pojmovanje je v vsem nekaj posebnega, zelo se razlikujejo od vseh ostalih Slovencev. Pisali so: – da ker Cankar ni več živ – da bi bilo potrebno vse tiste, ki so to igro izbrali, da se igra v Bolgariji, vse pred sodnijo postaviti. Uh! Ti šmentani Bolgari.« (Borštnik 37)

Iz pisma je razvidno, da se je Zofija Zvonarjeva kot Slovenka čutila osebno prizadeto zaradi pristranskih odzivov na Cankarja. Igralka, ki je bila prej posrednica med obema kulturama, je po resoluciji informburoja obstala samo na eni strani, vsekakor pa ji ni bilo vseeno, kaj se dogaja v medsebojnih bolgarsko-jugoslovanskih kulturnih odnosih.

2. Veliki briljantni valček

Druga uprizoritev slovenske drame na bolgarskih odrih je *Veliki briljantni valček* Draga Jančarja (v prevodu Evgenija Fabianija in režiji Zdravka Mitkova). Premiero te drame so pripravljali za sezono 1987/1988 v Narodnem gledališču v Sofiji, vendar je bila črtana z repertoarja in uprizorjena šele leta 1991 v izobraževalnem gledališču Nacionalne gledališke akademije v Sofiji pod vodstvom prof. Zdravka Mitkova, tudi leta 1991 pa je sledila druga uprizoritev *Velikega briljantnega valčka* v Dramskem gledališču v Burgasu. Kot je povedal Drago Jančar, je šele pozneje izvedel, zakaj njegove drame v osemdesetih letih v Sofiji niso uprizorili. Razlog je bila anekdota, ki ponazarja povečano nezaupanje totalitarnih oblasti: »Antagonist v Jančarjevem delu se namreč imenuje Volodja – različica imena Vladimir, tako pa je bilo ime sinu komunističnega diktatorja Todorja Živkova, in zato je partija iz varnostnih razlogov (in da bi preprečila neizogibno analogijo) igro zaradi ideološke cenzure odstranila s sporeda.« (*Šest bolgarskih dram* 316) Ironično naključje pa je, kot bo prikazano v nadaljevanju, da je bila naslednja slovenska drama na bolgarskih odrih prav *Vladimir* Matjaža Zupančiča leta 2010.

Sodobnost – čas novih možnosti znotraj Evropske unije

Po letu 1990 se stiki med Slovenijo in Bolgarijo na področju dramatike in gledališča intenzivirajo, na kar kažejo medsebojni prevodi dramskih besedil, številna gostovanja in posamične uprizoritve.

1. Zborniki, antologije, prevodi

Slovenski bralci se lahko s kanonskimi deli bolgarske književnosti seznanijo v dveh antologijah: v *Antologiji bolgarske književnosti 1* (2008) in *Antologiji bolgarske književnosti 2* (2009), ki sta izšli pri Znanstveni založbi Filozofske fakultete, so objavljene tri bolgarske

drame: *Strabil, strašni hajduk* (1905) Petka Todorova (prevod Borut Omerzel), *Žensko carstvo* (1931) Stefana L. Kostova (prevod Metod Čepar) in *Nirvana* (1983) Konstantina Ilieva (prevod Angelika Ergaver). *Strabil, strašni hajduk* je izvirna transformacija mita o junaku, ki se v trenutkih pred smrtjo, ko je osvobojen romantičnega bleska, odpove arhetipski funkciji maščevanja in se preda pomirjenju kot najvišji obliki človeškega obstoja. *Žensko carstvo* je ena najbolj priljubljenih klasičnih bolgarskih komedij. Ostroumna in namerno absurдна situacija, kjer so osebe ujeete v navidezno lahkotnost, je postavila širok krog pomembnih in še do danes aktualnih vprašanj za slehernega človeka, o vlogi moža in žene v družini, o identiteti in spolni menjavi položajev, da bi se nazadnje vrnila ne toliko k apologiji patriarhata, temveč k vzpostavitvi krščanskega reda po narušenem pogansko-matriarhalnem kaosu. Junaka *Nirvane* sta resnični osebi: simbolistični pesnik Pejo Javorov in njegova soproga Lora, katerih življenjska drama je eden najbolj odmevnih in popisanih dogodkov v bolgarskem družabnem življenju v sredini drugega desetletja 20. stoletja. Drama je napisana na podlagi dokumentov in tudi takrat novih arhivskih dejstev, vendar resnično življenjsko zgodbo avtor postavi v kontekst univerzalnega, na kar nakazuje že poimenovanje dramskih oseb z občimi izrazi Mož in Žena, saj razpravlja o problemu krivde in odrešitve, o osebni in družbeni samouresničitvi, o ljubezni in žrtvi, o umetnosti in življenju. Zaradi razigranega dialoga, prepričljive motivacije likov in logike njihovih dejanj delo predstavlja enega izmed uspešnih poskusov hermenevtičnega vala v humanistiki, istočasno pa tudi napove postmodernistično destrukcijo jezika in subjekta.

Leta 2012 je izšla knjiga *Šest bolgarskih dram* (besedila je izbral in spremno besedo napisal Ljudmil Dimitrov); zbornik je rezultat prevajalskega projekta lektorata bolgarskega jezika, književnosti in kulture na Filozofski fakulteti v Ljubljani, ki je potekal v študijskem letu 2009/10, drame pa je prevedlo šest takrat najbolj ambicioznih študentov. V izbor so tako vključena naslednja dramska besedila: Petko Todorov: *Zidarji*, 1901 (prevedla Sandra Oman), Anton Strašimirov: *Vampir*, 1902 (prevedla Katja Horvat), Račo Stojanov: *Mojstri*, 1922 (prevedel Gašper Zupančič), Jordan Radičkov: *Januar*, 1974 (prevedel Metod Čepar), Stefan Canev: *Zadnja Sokratova noč*, 1985 (prevedla Nina Zavašnik), Jana Dobрева: *Novembrska vročina*, 2003 (prevedel Jaro Samobor). Izbor prikazuje razvoj in ključne tekste bolgarske dramatike skozi stoletje, od obdobja moderne pa vse do danes, izbrana besedila pa sodijo v bolgarski kanon. Ob izidu knjižne izdaje se Denis Poniž upravičeno sprašuje, zakaj smo tako nezainteresirani za dogajanje v naši soseščini, praznina mnogih desetletij, ko nismo o bolgarski dramatiki izvedeli ničesar, pa se mu zdi nerazumljiva (Poniž, »Nerazumljiva«).

Maja 2014 je v Sofiji izšel prvi izbor slovenskih dram z naslovom *Debnejki Godo. Pet savremenni slovenski piesi* [*Zalezujoč Godota. Pet sodobnih slovenskih dram*], avtor izbora in prevajalec je bil Ljudmil Dimitrov. Gre za prvi poskus predstavitve sodobne slovenske dramatike v bolgarskem jeziku. Pri izboru dram je bila upoštevana zastopanost stereotipov slovenske kulture in sprejemljivost za bolgarski kontekst, zunanji kriterij pa je

bila tudi nagrajenost izbranih dram. V bolgarščini so tako objavljene: Evald Flisar: *Nora Nora*, Drago Jančar: *Zalezujoč Godota*, Vinko Möderndorfer: *Lep dan za umret*, Matjaž Zupančič: *Vladimir*, Simona Semenič: *5fantkov.si*.

2. Uprizoritve

Po 71 letih praznine se je bolgarska dramatika na slovenske odre vrnila 21. marca 2007, ko je bila v novogoriškem gledališču premiera absurdne komedije Hrista Bojčeva *Orkester Titanik* v prevodu Boruta Omerzela in režiji Matjaža Latina. Kot je režiser povedal Ljudmilu Dimitrovu, je avtorja osebno spoznal na Reki in sta se dogovorila za sodelovanje, dramatik pa je prišel tudi na premiero v Novo Gorico. Hristo Bojčev je eden najbolj izvirnih in priljubljenih bolgarskih pisateljev, ki je prodril tudi na tuje odre. Slovenska postavitve je bila že triintrideseta uprizoritev te drame, njena praznizvedba pa je bila leta 2002 v Sofiji. Dramo pogosto primerjajo z Beckettovo *Čakajoč Godota*, saj ubeseduje univerzalno situacijo absurdnosti življenja in praznih prizadevanj iti na pot, ki ne vodi nikamor:

Ljubka: Mi si želimo vstopiti na vlak in oditi od tod.

Harry: Kam?

Ljubka: Tja ... Kamor odhajajo drugi ... Na takšen kraj, kjer ...

Harry: Takšnega kraja ni, ves svet je Titanik in vsi ljudje smo potniki. Edina rešitev je iluzija. (Bojčev, *Orkester* 24)

V Sofiji so na Visoki šoli za gledališče Ljuben Grojs (ime nosi po velikem bolgarskem režiserju) decembra 2010 uprizorili igro Matjaža Zupančiča *Vladimir* v režiji Valerija Parlikova, leta 2012 *5fantkov.si* Simone Semenič v režiji Elene Baevi in leta 2015 *Zalezujoč Godota* Draga Jančarja v Teatar Salza i smjah v režiji Desislave Boevi. Vse tri uprizoritve je bilo mogoče videti tudi v Sloveniji na Tednu slovenske drame v okviru mednarodnega programa, in sicer 2011 *Vladimirja*, 2013 *5fantkov.si* in 2016 *Zalezujoč Godota*. O gostovanju *Vladimirja* je poročal Slavko Pezdir, in sicer da je

»igralski kvartet študentov iz Sofije (Vladimir Cvetkov, Čavdar Angelov, Georgi Grozev in Viktorija Panova) Zupančičevo odrsko uspešnico odigral na praznem, komornem prizorišču ter brez vsakršne zvočne ali glasbene opreme skupaj z gledalci kar na kranjskem odru. Kvadratno prizorišče je bilo s treh strani obkroženo z občinstvom, na zaslon četrte stene so sproti projicirali ustrezne strani bolgarskega prevoda v cirilici. Štirje protagonisti so imeli na prizorišču na voljo le reflektor, s katerim so občasno ustvarili vznemirljivo vzporedno igro senc, štiri stole in v kotu na tleh televizor, na zaslonu katerega je bilo ves čas mogoče gledati gledališki foyer, v katerega se v drugem delu umaknejo najprej Miki, nazadnje pa še Maša in Aleš, tako da povzročitelj

in žrtev pogubnega nasilja v stanovanju – Vladimir – naposled na prizorišču ostane sam, ko poročevalsko neprizadeto verbalno oživi poslednje didaskalije svojega tragičnega konca: 'Vladimir pade in obleži ... Miki vzame časopis in pokrije Vladimirjevo glavo'.« (Pezdir, »To ni maškarada« 16)

V spletni reviji *Fakel.bg* je znani bolgarski pesnik in dobitnik kristala Vilenica za leto 2012 Rumen Leonidov o predstavi *5fantkov.si* v izvedbi Gledališke akademije Ljubben Grojs zapisal, da je besedilo Slovenke Simone Semenič grozljivo in šokantno, predstava pa je bila omamna in vsrkavajoča, od katere greš čustveno popolnoma izčrpan, z občutkom umazanosti in kesanja. Ob gostovanju *Zalezujoč Godota* v Kranju je režiserka Desislava Boeva avtorju Dragu Jančarju povedala, da je prvič videla njegovega Godota pred dvajsetimi leti, ko je v Sofiji gostovala avstrijska izvedba. Čeprav je zelo slabo razumela besedilo, jo je nasmejalo in hkrati zresnilo. Bolgarska uprizoritev je po njenem mnenju dosegla nepričakovano aktualnost kljub precejšnji časovni distanci od nastanka drame konec osemdesetih let 20. stoletja, in to brez spreminjanja ali prilagajanja besedila.

3. Gostovanja

Gledališka delavnica Sfumato iz Sofije (ki sta jo leta 1989 ustanovila režiserja Margarita Mladenova in Ivan Dobchev kot alternativo tradicionalno usmerjenim bolgarskim gledališčem) je bila redni gost mednarodnega festivala uprizoritvenih umetnosti Ex Ponto – enega vodilnih členov mreže NETA (Nova evropska teatarska akcija) – saj je gostovala že štirikrat: prvič leta 2001 z avtorsko predstavo *Zlato runo* v režiji Margarite Mladenove in Ivana Dobcheva; leta 2008 smo videli Strindbergov *Mrtvaški ples* v režiji Margarite Mladenove; leta 2011 je bila v njeni režiji prikazana Shakespearjeva *Zimska pravljica*. Četrtrič so gostovali leta 2015, na 22. izvedbi festivala, ki se je odvil pod geslom Samo moj svet, in sicer s predstavo *Medeja, moja mati* v režiji Margarite Mladenove in Ivana Dobcheva. Predstava, ki pomeni postdramski spoj mita o Medeji in revščine skozi preplet šestih zgodb o odklonjenih, zapuščenih ali prodanih otrocih kot posledici ekonomskega in etičnega bankrota sodobne družine in družbe, so gledalci izmed vseh festivalskih uprizoritev prisodili najvišjo oceno (Arhar, *Šibka* 17).

Slovenska gledališča so na osrednjem mednarodnem bolgarskem gledališkem festivalu, ki poteka junija in julija v Varni (Varnensko ljato), gostovala štirikrat, in sicer leta 1998 Slovensko mladinsko gledališče s predstavo *Gospodična Julija* v režiji Eduarda Millerja; leta 2013 je Mestno gledališče ljubljansko gostovalo v Sofiji in Varni z uprizoritvijo *Nevihtha* A. N. Ostrovskega v režiji Jerneja Lorencija; leta 2014 pa je SNG Drama Ljubljana v Sofiji in Varni gostovala s *Ponorelo lokomotivo* S. I. Witkiewicza v režiji Jerneja Lorencija. Leta 2016 je v Varni gostovala *Iliada* (nastala v koprodukciji SNG Drama Ljubljana, MGL in Cankarjevega doma) v režiji Jerneja Lorencija.

Festival malih form v Vraci, ki je bil ustanovljen že v sedemdesetih letih 20. stoletja, je prav tako član mreže NETA, na njem pa sta gostovala in bila nagrajena leta 2012 Olga Grad za najboljšo žensko vlogo v monodrami *Primer Inge M.* (režija Nick Upper, Gledališče ŠKUC, Ljubljana) in leta 2013 Niko Goršič – za projekt monodrame *Stoli* Eugèna Ionesca v njegovi režiji in izvedbi Mini teatra Ljubljana. Leta 2014 in 2015 se je Slovenija udeležila festivala s koprodukcijami z Makedonijo v okviru festivala Ex Ponto. Leta 2016 je bila igralka Mirel Knez nagrajena kot igralka in dramatičarka pri avtorskem projektu *Irena, ali Ne morem več!* v režiji Nika Goršiča.

Poleg gostovanj gledaliških hiš s posameznimi uprizoritvami pa so za današnji čas značilne tudi izmenjave oziroma gostovanja posameznih umetnikov. V Sloveniji se je tako uspešno predstavil znani bolgarski koreograf in performer Ivo Dimčev, ki je gostoval tudi v okviru festivalov Exodos in Mladi levi. v Bolgariji pa je leta 1999 v gledališču mesta Sliven režiral Sebastijan Horvat, in sicer predstavo *Roberto Zucco* Bernarda-Marie Koltèsa. Predstava je bila deležna kritiškega odziva Violete Dečeve v tedniku Kultura:

»Prostor je bil razdeljen na dve polovici z belimi prozornimi španskimi stenami, ki nam metaforično kažejo nemožnost stika med nastopajočimi oziroma spominjajo na stene blodnjaka v zavesti vsakega od njih, pri čemer so stene delile občinstvo na žensko in moško polovico. [...] Sledili smo ironizaciji »drame identitete«. Črno-bela, plastična, malo dolgočasna, razmišljujoča, živčno-mehanična predstava Sebastijana Horvata prinaša v našo gledališko prakso drugačno odrsko stilistiko.« (Dečeva, »Meždu«)

Sklep – pogled v prihodnost

Pregled slovensko-bolgarskih gledaliških stikov sva razvrstila v štiri časovna obdobja, ki so večinoma oblikovana na podlagi družbenopolitičnih dejavnikov in si sledijo od prvih stikov na prelomu 19. v 20. stoletje, do tesnejšega kulturnega sodelovanja med vojnama, nato po drugi svetovni vojni sledi obdobje povečanega nezaupanja med državama, ki se kaže v političnih in ideoloških razhajanjih, čas po osamosvojitvi Slovenije in vključitvi obeh držav v Evropsko unijo pa nakazuje intenziviranje kulturnega dialoga, na kar kažejo medsebojni prevodi dramskih besedil, številna gostovanja pa tudi uprizarjanja. Kot je pokazala pričujoča raziskava, stiki med slovenskim in bolgarskim gledališčem niso bili posledica nekega širšega načrtovanega kulturnega spoznavanja, temveč so bili najpogosteje posledica t. i. osebnih naključij, to je navezanosti posameznikov na drugo kulturo, ki so tako postali kulturni posredniki med obema narodoma. Čeprav so bile kulturne izmenjave med slovensko in bolgarsko dramatiko in gledališčem redke, so vključevale pomembne ustvarjalce na obeh straneh, naj bodo to vodilni igralci, režiserji, prevajalci in seveda dramatiki.

Na bolgarskih tleh je bilo do zdaj uprizorjenih pet slovenskih dram, in sicer *Kralj na Betajnovi* Ivana Cankarja (1948), *Veliki briljantni valček* Draga Jančarja (1990/1991), *Vladimir Matjaža Zupančiča* (2010), *5fantkov.si* Simone Semenič (2012) in *Zalezujoč Godota* Draga Jančarja (2015). V slovenskih gledališčih smo lahko videli samo tri bolgarske drame, to so *Golemanov* (1934) in *Zlati rudnik* (1936) Stefana Lazarova Kostova ter *Orkester Titanik* Hrista Bojčeva (2007). Seveda si je želeti, da bosta oba izbora slovenske in bolgarske dramatike spodbudila zanimanje gledališč oziroma režiserjev, da se bodo v prihodnje lotili še katerega izmed izbranih, ali pa katerih drugih dramskih besedil. Leto 2018, ko bomo obeležili 100. obletnico smrti Ivana Cankarja, pa je tudi priložnost za objavo prevoda *Kralja na Betajnovi* pesnice Elisavete Bagrjane.

Literatura in viri

- Arhar, Nika. »Šibka lokalna pozicija.« *Delo* (30. 9. 2015): 17.
- Bartol, Mateja Pezdirc. »Grumovata nagrada v slovenskata literaturna sistema.« *Literaturata*. (Грумовата награда в словенската литературна система. Литературата.). Knjižka 11. S. SU »Sv. Kliment Ohridski«, 2012. 130–143.
- Bevk, France. *Deset dni v Bolgariji: potopisne črtice*. Gorica: Unione editoriale Goriziana, 1938.
- Bojčev, Hristo. *Orkester Titanik*. Prev. Borut Omerzel. *Gledališki list SNG Nova Gorica*. 52.5 (2006/2007): 17–32.
- Borštnik, Zofija. »Predsmrtno pismo Zofije Borštnikove.« *Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja* 9.21 (1973): 37–38.
- Dečeva, Violeta. »Među paravanite na Koltes.« (Между параваните на Колтес). *Kultura* 9 (5. 3. 1999). Splet 10. 5. 2017. <http://www.kultura.bg/bg/article/view/2138>
- Dimitrov, Ljudmil. »Ali lahko medved vozi vlak? (Hristo Bojčev po tračninah sodobne bolgarske drame).« *Orkester Titanik. Gledališki list SNG Nova Gorica* 52.5 (2006/2007): 4–8.
- _____. »Dramatika in identiteta: slovenska situacija – bolgarski vpogled.« *Slovenska dramatika*. Ur. Mateja Pezdirc Bartol. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012. 69–75.
- _____. »Recepcija sodobne slovenske dramatike kot književnosti: refleksija prevajalca.« *Recepcija slovenske književnosti*. Ur. Alenka Žbogar. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2014. 97–103.
- _____. »Prekrasen povod da pogovorim za savremennata slovenska dramaturgija ...« *Debnejki Godo. Pet savremenni slovenski piesi*. (Прекрасен повод да поговорим за съвременната словенска драматургия... Дебнейки Годо. Пет съвременни словенски пиеси). Sofija: Fakel, 2014. 7–27.
- Dimitrov, Ljudmil in Borut Omerzel (ur.). *Antologija bolgarske književnosti 1*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2008.

- Dimitrov, Ljudmil et al. (ur.). *Antologija bolgarske književnosti 2*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009.
- Domače novice. Slovenec* (24. 10. 1905): 3.
- Ivanova, Iliana. »Za St. L. Kostov humorat e višša duhovna kultura.« (За Ст. Л. Костов хуморът е висша духовна култура). *Glasove* 30. 3. 2015. Splet. 10. 5. 2017. <http://glasove.com/categories/izgubenata-bylgariya/news/za-st-l-kostov-humoryt-e-vissha-dushevna-kultura>
- Kostov: Goljemanov. *Gledališki list Narodnega gledališča v Ljubljani*. 18 (Sezona 1933/34): 1–2.
- Kveder, Zofka. *Ljubov. Drama v edno dejstvie. Godišnik na Teatralnija kolež »Ljuben Grojs«*. (Любов. Драма в едно действие. Годишник на Театрания колеж »Любен Гройс«). Godina I, knjižka 1. Sofija: Fondacija Ljuben Grojs, 2007. 77–93.
- L. L. »Slovensko gledišče.« *Dom in svet* 22.3 (1909): 142.
- Leonidov, Rumen. »Slovenkata Simona Semenič i nejnite »5momčenca.si« sa senzacija na teatralnija sezon.« (Словенката Симона Сѐменич и нейните »5момченца.si« са сензацията на театралния сезон). *Životat dnes* 41.7 (19–25 februar 2013): 6. Splet. 15. 5. 2017. <http://fakel.bg/index.php?t=2546>
- Letopis na Narodnija teatar »Ivan Vazov« 1904–2004*. (Летопис на Народния театър »Иван Вазов« 1904–2004). Sofija: Založba Valentin Trajanov, 2004. София.
- Malinova-Dimitrova, Ljudmila. »Zofka Kveder in Petko Todorov – srečanje in razhajanje slovenskega in bolgarskega modernizma v dramatiki.« Mateja Pezdirc Bartol (ur.): *Slovenska dramatika*. Ur. Mateja Pezdirc Bartol. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012. 175–180.
- _____. »Zofka Kveder i nejnata drama 'Ljubov'.« *Godišnik na Teatralnija kolež »Ljuben Grojs«*. (»Зофка Кведер и нейната драма 'Любов'«). Godina I, knjižka 1. Sofija: Fondacija Ljuben Grojs, 2007. 70–76.
- Malinova-Dimitrova, Ljudmila in Ljudmil Dimitrov. *Bagrjana in Slovenija: ob dvajsetletnici smrti Elisavete Bagrjane in dvajsetletnici slovenske neodvisnosti*. Ljubljana: Študentska založba, 2011.
- Pezdir, Slavko. »To ni maškarada, to je življenje.« *Delo* 77 (2. 4. 2011): 16.
- Poniž, Denis. »Nerazumljiva praznina mnogih desetletij.« *Delo* (29. 1. 2013). Splet. 10. 5. 2017. <http://www.del.si/arhiv/nerazumljiva-praznina-mnogih-desetletij.html>
- Šest bolgarskih dram* (Petko Todorov, Zidarji; Anton Strašimirov, Vampir; Račo Stojanov, Mojstri; Jordan Radičkov, Januar; Stefan Canev, Zadnja Sokratova noč; Jana Dobrev, Novembrska vročina). Besedila izbral in spremno besedilo napisal Ljudmil Dimitrov. Sofija: Fakel, 2012.

Seznam uprizoritev v Bolgariji

Alexandre Dumas: *Damata s kameliite*/Дамата с камелиите (*La Dame aux camélias; Dama s kamelijami*)

Režija: Srđan Tucić

Igra: Zofija Borštnik Zvonar (Marguerite)

Naroden teatar, Sofija

Premiera: 17. 3. 1905

Friedrich Schiller: *Kovarstvo i ljubov*/Коварство и любов (*Kabale und Liebe; Spletkarstvo in ljubezen*)

Režija: Ivan Popov

Igra: Zofija Borštnik Zvonar (Luise)

Naroden teatar, Sofija

Premiera: 27. 3. 1905

Hermann Sudermann: *Rodina*/Родина (*Heimat; Dom*)

Režija: Ivan Popov

Igra: Zofija Borštnik Zvonar (Magda)

Naroden teatar, Sofija

Premiera: 30. 3. 1905

Henrik Ibsen: *Nora*/Нора (*Nora; Nora*)

Režija: Ivan Popov

Igra: Zofija Borštnik Zvonar (Nora)

Naroden teatar, Sofija

Premiera: 1. 4. 1905

Ludwig Fulda: *Novela d'Andrea*/Новела д` Андреа (*Novella d'Andrea*)

Režija: Srđan Tucić

Igra: Zofija Borštnik Zvonar (Novella)

Naroden teatar, Sofija

Premiera: 1. 10. 1905

Georges Ohnet: *Železarjat*/Железарят (*Le Maître de forges; Fužinar*)

Režija: Ivan Popov

Igra: Zofija Borštnik Zvonar (Claire de Beaulieu)

Naroden teatar, Sofija

Premiera: 9. 10. 1905

Hermann Sudermann: *Boj na peperudi*/Бой на пеперуди (*Die Schmetterlingsschlacht*)

Režija: Ivan Popov

Igra: Zofija Borštnik Zvonar (Else)

Naroden teatar, Sofija

Premiera: 26. 10. 1905

William Shakespeare: *Venecijskijat trgovец*/Венецианският търговец (*The Merchant of Venice*,
Beneški trgovец)

Režija: Josef Šmaha

Igra: Zofija Borštnik Zvonar (Porzia)

Naroden teatar, Sofija

Premiera: 13. 4. 1906

Slavnostno odprtje bolgarskega Narodnega gledališča (odprtje nove stavbe)

Program v treh delih

2. del. Ivan Vazov: *Slavata na izkustvoto*/Славата на изкуството (*Slava umetnosti*)

Režija: Josef Šmaha

Igra: Zofija Borštnik Zvonar (4. vila/4 samovila)

Naroden teatar, Sofija

Premiera: 3. 1. 1907

Maksim Gorki: *Esnafi*/Еснафу (*Meštane*/Мещане; *Malomeščani*)

Režija: Josef Šmaha

Igra: Zofija Borštnik Zvonar (Tatjana)

Naroden teatar, Sofija

Premiera: 5. 4. 1907

Ivan Cankar: *Kraljat na Betajnovu*/Кралят на Бетайново (*Kralj na Betajnovi*)

Režija: Krstjo Mirski

Prevod iz slovenščine: Elisaveta Bagrjana

Naroden teatar (oder Balkan), Sofija

Premiera: 27. 10. 1948

Drago Jančar: *Golemijat briljanten vals*/Големият брилянтен валс (*Veliki briljantni valček*)

Režija: Zdravko Mitkov

Prevod iz slovenščine: Evgenij Fabiani

NATFIZ – Nacionalna Akademija za Teatralno i Filmovo izkustvo, Sofija

Premiera: 29. 10. 1991

Matjaž Zupančič: *Vladimir*/Владимир (*Vladimir*)

Prevod: Ljudmil Dimitrov

Režija: Valerij Prlikov

Teatralen Kolež Ljuben Grojs, Sofija

Premiera: 12. 12. 2010

Simona Semenič: *5momčenca.si*/5момченца.si (*5fantkov.si*)

Prevod: Ljudmil Dimitrov

Režija: Elena Baeva

Teatralen Kolež Ljuben Grojs, Sofija

Premiera: 27. 11. 2012

Drago Jančar: *Debnejki Godo*/Дебнейки Годо (*Zalezujoč Godota*)

Prevod: Ljudmil Dimitrov

Režija: Desislava Boeva

Teatar Salza i smjah, Sofija

Premiera: 12. 10. 2015

Bernard-Marie Koltès: *Roberto Zuko*/Роберто Зуко (*Roberto Zucco*)

Režija: Sebastijan Horvat

Dramatičen teatar Stefan Kirov, Sliven

Premiera: 11. 10. 1998

Henrik Ibsen: *Nora/Hopa*. Režija: Ivan Popov. Narodni teatar, Sofija, 1905. Na fotografiji: Zofija Borštnik Zvonarjeva v vlogi Nore. Foto: D. A. Karastojanov. Vir: Arhiv SLOGI.

Ivan Cankar: *Kraljat na Betajnovno*/Кралят на Бетайново (*Kralj na Betajnovi*). Režija: Krstjo Mirski. Narodni teatar (oder Balkan), Sofija, 1948. Na fotografiji: Stefan Velikov (Bernot), Zorka Jordanova (Francka), Vera Kovačeva (Nina) in Ivan Dimov (Maks). Vir: Muzej Narodnega teatra Ivana Vazova v Sofiji.

Matjaž Zupančič: *Vladimir*. Režija: Valerij Prlikov. Gledališka akademija Ljuban Grojs, Sofija, 2010. Na fotografiji: Vladimir Cvetkov (Aleš), Georgi Grozev (Vladimir), Viktorija Paneva (Maša). Foto: Ljudmil Dimitrov. Vir: zasebni arhiv Ljudmila Dimitrova.